
B a r r i n g t o n M o o r e J r.,

SOCIAL ORIGINS OF DICTATORSHIP AND DEMOCRACY :

LORD AND PEASANT IN THE MAKING OF THE MODERN WORLD (1966)

We hebben ons in het candidatencollege voor nieuwste geschiedenis het vorig jaar een trimester lang bezig gehouden met de bespreking van het boek waarvan hierboven de titel vermeld staat. Enige resultaten van deze studie worden op de volgende bladzijden publiek gemaakt. Men zal daaruit kunnen lezen dat sommigen van ons zich inderdaad diep in de materie hebben ingewerkt en op wesenlijke punten de theses van Moore verzwakken. Aangezien het hier om een belangrijk boek gaat - belangrijk zowel om de inhoud als de methode ervan - is het mijns inziens een bijzonder gelukkig initiatief van Groniek om er ook in wijdere kring enige aandacht voor te vragen. Het is bovendien een moedig initiatief: uit de bijdrage van O. Vries blijkt dat er weinigen in de wereld van de pers zo dapper zijn als wij en bereid zich zo bloot te geven.

Moore's boek is uitermate moeilijk. Hij schrijft amusant en levendig genoeg maar zijn geest is zo soepel, zijn betoog zo genuanceerd, zijn stijl zo economisch en zijn kennis zo overweldigend dat de lezer de grootste moeite heeft hem bij te houden. Nu is Moore socioloog en misschien zal de historicus aan wie de laatste jaren ook door de studenten voortdurend een minderwaardigheidscomplex wordt aangepraat, gauw denken dat wat een historicus onverteerbaar ingewikkeld lijkt, voor een socioloog bedlectuur is. Gelukkig is het zo toch niet. De sociologen hebben er ook moeite mee. Een van hen, G. Shapiro, schreef: 'Perhaps "difficult" is too weak a term: the book poses almost impossible demands upon the writer, the critic, and the reader'. (American Sociological Review, XXXII, 1967, p. 820) Toch kan men er na enige tijd zijn weg wel in vinden: op het einde van onze studies waren we in staat elkaar met citaten en verwijzingen om de oren te slaan alsof het de doodgewoonste zaak van de wereld was. We hadden ons tot echte schriftgeleerden ontwikkeld.

Moore werd in 1913 geboren, hij behaalde zijn doctorsgraad in 1941 in Yale. Na de oorlog werkte hij in de Russian Research Center in Harvard. Hij publiceerde regelmatig maar niet overmatig, onder andere Soviet Politics. The Dilemma of Power: The Role of Ideas in Social Change (Harvard, U.P., 1950) en Political Power and Social Theory. Seven Studies (New York, 1958).

Moore is bevriend met Herbert Marcuse. In het voorwoord van zijn laatst genoemde boek bedankt hij deze voor zijn inspirerende gesprekken: "It is mainly through these vigorous discussions that I have in recent years experienced the tremendous excitement that intellectual pursuits should sometimes produce if they are to be worthwhile"; en ook in Social Origins staan warme woorden voor zijn zeer goede vriend.

Geen lid van onze werkgroep bleek voldoende geschoold in het marcusianisme om na te gaan wat de invloed ervan op Moore is geweest; wel meenden we te mogen zeggen dat één van Moore's hoofdstellingen verwantschap vertoont met bepaalde aspecten van Marcuse's leringen. Moore legt namelijk steeds weer de nadruk op het gewelddadige karakter dat alle sociale verandering, revolutionair of niet revolutionair, heeft. Ja hij neigt ertoe te denken dat de niet-revolutionaire, zogenaamd geleidelijke verandering in de maatschappij in feite zelfs gewelddadiger dan de revolutionaire is, in feite meer ellende veroorzaakt en meer slachtoffers maakt. Het "structurele geweld" ook van de democratische westerse maatschappijvorm schijnt hem een aantoonbare factor waarmee de historische denker rekening moet houden. Is het juist om hier Marcuse's ideeën in te herkennen?

De vraag die Moore zich gesteld heeft en die hij aan de hand van een, voor zover wij konden nagaan, voortreffelijk geselecteerd en buitengewoon scherpzinnig gebruikt materiaal tracht te beantwoorden, is op zichzelf uitermate simpel: hoe heeft een land, of een natie, of een maatschappij zich van de pre-industriële fase naar de moderne wereld ontwikkeld? Langs welke wegen is het proces van modernisatie verlopen? More definiëert nergens nauwkeurig wat hij onder modern verstaat, maar het is uit zijn betoog wel duidelijk. Modern is voor hem niet veel meer dan geïndustrialiseerd en efficiënt geregeerd. Modern is dus de situatie zoals we die kennen in de Westerse wereld en in Rusland. Welnu, er zijn, zegt Moore, drie wegen die daartoe hebben geleid: (1) De burgerlijke revolutie - in het 17e-eeuwse Engeland, het 18de-eeuwse Frankrijk, het 19de-eeuwse Noord-Amerika (namelijk de Burgeroorlog) - waaruit de eigenaardige combinatie van kapitalisme en westerse democratie is voortgekomen. (2) De van boven af opgelegde kapitalistische transformatie van de economie die in het 20ste-eeuwse fascisme haar hoogtepunt vindt. Moore analyseert dit verschijnsel vooral voorzover het Japan betreft, met voortdurende verwijzing naar de Duitse ontwikkelingen. (3) De communistische methode van Rusland en China. In deze landen was geen moderniserende regering zoals in Duitsland of Japan. De stedelijke klassen, de "bourgeoisie", waren er op geen stukken na zo sterk als in de landen waar het fascisme hen ten dienste van de modernisering leerde gebruiken. Wel was er een enorme boerenmassa die de voornaamste destructieve kracht vormde waardoor de oude orde werd weggevaagd - niet overigens ten bate van de boeren zelf maar ten bate van de communisten die juist de boeren tot hun slachtoffers maakten door hun gewelddadige modernisatie-politiek.

Aangezien Moore deze drie methoden in wezen negatief beoordeelt, is het voor hem van bijna ethisch belang om na te gaan of er misschien toch een vierde, aanvaardbaar en minder gewelddadige weg gevonden kan worden. Met andere woorden: zal het grote experiment van India slagen? Want India heeft uiteraard noch een burgerlijk-kapitalistische, noch een fascistische noch een communistische revolutie van boven of van onder af gekend maar streeft toch naar modernisatie.

Moore heeft niet de ambitie een profeet te zijn; maar het is wel duidelijk dat hij weinig vertrouwen heeft in de Indiase methode.

Moore's originaliteit ligt in het feit dat hij zich bezig houdt niet met de burgerijen maar met de landbezittende hogere klassen en de boeren. Hij vraagt zich af wat de rol van de boeren is geweest in de zogenaamde burgerlijke revoluties die tot de kapitalistische democratie hebben geleid. Ook in de mislukte burgerlijke revoluties die het fascisme hebben veroorzaakt, wil hij speciaal de houding van de grondbezitters en de boeren analyseren en tenslotte bestudaert hij met veel aandacht de boerenopstanden waaruit de communistische régimes zijn voortgekomen. Zijn perspectief is zodoende wezenlijk anders dan dat van vroegere historici zoals Crane Brinton die in zijn bekende vergelijkende studie van revoluties - The Anatomy of Revolution -, het agrarische probleem vrijwel geheel buiten beschouwing liet. En hoe men nu ook verder over Moore's boek wil oordelen, het is mijns inziens onloochenbaar dat de schrijver zeer belangrijke inzichten bijdraagt tot ons begrip van revolutionaire processen. Zijn poging om de drie door hem onderkende methoden die de moderne economie hebben tot stand gebracht, te verklaren uit de agrarische verhoudingen zal men niet ter zijde kunnen leggen. Misschien is zij mislukt, maar zelfs dan nog voegt zij een nieuwe dimensie aan onze beschouwingen toe.

Het kan niet de bedoeling van deze inleidende opmerkingen zijn om Moore's conclusies samen te vatten of fundamentele critiek op zijn these te leveren. Misschien is het echter goed op een paar eigenaardigheden te wijzen. Over Moore's bewuste en opzettelijke uitsluiting van politieke ideeën hoef ik hier niets te zeggen: daar is, zoals men merken zal, uitvoerig over geschreven. Wel echter dient met nadruk gezegd dat Moore zijn object op een merkwaardige manier heeft bepaald. Hij laat de kleine landen geheel en al uit zijn betoog weg: (p. xiii) "The focus of interest is on innovation that has led to political power, not on the spread and reception of institutions that have been hammered out elsewhere, except where they have led to significant power in world politics. The fact that the smaller countries depend economically and politically on big and powerful ones means that the decisive causes of their politics lie outside their own boundaries. It also means that their political problems are not really comparable to those of larger countries." Natuurlijk is hier veel van waar. Maar heeft het in dit verband eigenlijk zin? In de eerste plaats is de grootheid van een land geen vast historisch gegeven. Wat is een "big power" eigenlijk? Wat kan de redenering voor betekenis hebben als men er zich op beroept om een land als Engeland in de 17e eeuw met zijn zes miljoen inwoners te vergelijken met Frankrijk in de 18e eeuw dat er 26 miljoen telde, de Verenigde Staten in 1860 met meer dan 31 miljoen, Rusland in 1914 met 122 miljoen en China in 1950 met tegen de 500 miljoen?

Zodra Moore eenmaal besloten heeft enkele door hem als groot gekwalificeerde landen tot object van zijn studie te nemen, speelt die grootheid geen enkele rol meer. Hij vraagt zich bijvoorbeeld nergens af of het feit dat boerenrevoluties die tot communisme leiden, plaats vonden in landen waarvan de bevolking vele tientallen malen groter was dan die van Engeland in de zeventiende eeuw - het prototype van de democratisch-kapitalistische weg - wellicht in de beschouwing betrokken moet worden.

Bovendien lijkt het, gegeven de stand van het historische onderzoek, enigszins gewrongen om het proces van modernisatie zo uitsluitend te bestuderen binnen het kader van nationale gemeenschappen. Moore die over zo oneindig veel onderwerpen schitterende bespiegelingen schrijft, verdedigt zijn uitgangspunt nergens. Het is merkwaardig dat hij R.R. Palmer's The Age of the Democratic Revolution niet moemt. Natuurlijk kent hij het beroemde boek: blijkbaar heeft hij er echter weinig profijt van gehad. Nu is dat begrijpelijk genoeg. Toch zouden we hem dankbaar zijn geweest als hij zich door Palmer's these dat de laat-18de-eeuwse revolutie een internationaal en niet een nationaal proces was, had laten uitdagen tot een duidelijker verklaring van zijn beslissing om zijn vergelijkende studie op te sluiten binnen nationale grenzen.

Moore, het is al gezegd, is een pessimist. De grote systemen die de wereld nu beheersen en waarvan hij de oorsprongen tracht te verklaren, wankelen van ouderdom maar een nieuw stelsel is niet in zicht. In zekere zin constateert Moore niet zonder genoegdoening dat de industriële maatschappij van nu kwetsbaar en haar hoogtepunt voorbij is. Het is immers zowel in het Westen als het Oosten een maatschappij die door geweld en oneindig veel ellende tot stand is gekomen. Meedogenloze minderheden verwoestten ten bate van hun eigen belang oudere maatschappijvormen en grondvesten de nieuwe economie op geweld. Geweld was het dat de boeren in Engeland van het land dreef in een lange maar daarom niet minder kostbare ontwikkeling - kostbaar aan mensenlevens en mensengeluk. Geweld was het dat de staat in Duitsland en Japan gebruikte om de nieuwe economie te vestigen. Geweld tenslotte was het wapen van de communisten en van het Stalinisme, een van de bloederigste tyrannieën die de wereld tot nu toe gekend heeft. Alle vormen van industrialisatie zijn revoluties van boven af geweest, het werk van "a ruthless minority".

Mag ik tenslotte zeggen dat ik deze visie, hoe voortreffelijk zij in dit meesterlijke boek ook is uitgewerkt, veel te nauw en dogmatisch vind om aanvaardbaar te zijn? Tot op zekere hoogte moet ik Moore's pessimisme beschouwen als een gemeensplaats. Het is natuurlijk volkomen waar dat de industrialisatie niet organisch uit de volksmassa is opgegroeid. Indien men haar daarom opgelegd en afgedwongen noemen wil, het lijkt me niet dat daar veel bezwaar tegen kan zijn. Ook over de miljoenen slachtoffers die er door gemaakt zijn, wil ik niet twisten. Maar waarom beperkt hij een zo aangelegde critiek tot dit éne veranderingsproces?

Alle historische verandering, dukt me, valt te definiëren in termen die Moore voor de industrialisatie reserveert, het ontstaan van godsdienst zowel als van steden, de instelling van de staat zowel als de groei van de geldeconomie. Komt men echter tot zulke generalisaties, dan vervalt men, vrees ik, in de theorieën van een schrijver als Arnold Toynbee aan wie Moore zich toch wel zeer vreemd zal voelen. Toynbee immers baseerde zijn stelsel op een onderscheid tussen de "scheppende minderheden" en de "passieve meerderheid" die in "stagnant quiescent conditions" verkeerde. Wat Toynbee "creative" noemt, noemt Moore "ruthless". Wat Toynbee eigenlijk veracht, de in routine en sleur levende massa, verschijnt bij Moore als het rustige, waarschijnlijk min of meer tevreden volk dat wordt opgeofferd aan de dynamische, op eigen belang uit zijnde minderheid. Zeker, zo staat het er bij Moore niet. Maar leidt zijn betoog niet tot zulke conclusies?

Indien dat zo is, dan voel ik er ernstige bezwaren tegen. Het is natuurlijk waar dat de massa van het volk bepaald niet om industrialisatie vroeg; het industrialisatieproces is echter historisch evenmin denkbaar zonder actieve medewerking van die massa. Dat industrialisatie uitbreiding van het onderwijs, vergroting van de sociale mobiliteit en verhoging van de welvaart meebracht, is niet een toevallig feit, een onverschillige fooi gegeven door een schatrijke minderheid aan haar slachtoffers; het is integendeel een wezenlijk element van, en een voorwaarde voor het hele proces. Dit heeft niets met een morele kwalificatie van het proces als zodanig te maken. Waar het om gaat is slechts, dat dit proces wel degelijk van de actieve participatie der massa's afhankelijk is geweest.

Dit zijn maar wat opmerkingen vooraf. Zij doen weinig af aan de waarde van Moore's boek dat tintelt van leven, schittert van paradoxen en wemelt van in elk geval stimulerende gedachten.

E.H. Kossmann

De receptie van "Social origins of dictatorship and democracy" van Barrington Moore Jr.

Toen ik een poging ondernam om enige reacties op de verschijning van het boek van Moore te verzamelen, stond het natuurlijk al van tevoren vast dat het maar een vrij toevallige greep kon zijn. Volledigheid heb ik niet nagestreefd en is ook wel het laatste wat men hier moet verwachten. Aangezien Moore socioloog is, was het te verwachten dat zijn bovengenoemde werk, al gaat het dan ook over een historisch onderwerp, ook in kringen van socio-

logen de aandacht zou trekken. Daarom laat ik eerst de reacties van een aantal sociologen volgen.

In Social Forces. A scientific medium of social study and interpretation, vol. 46, nr. 2 (1967), pp. 114-115, wijdt J. Gusfield (Un. of Illinois) een bespreking aan Moore's boek. Hij juicht het toe als een der belangrijkste werken van vergelijkende politieke sociologie en lijft het dus direkt maar bij zijn eigen vakgenied in. Gusfield kan 3 stellingen van Moore niet aanvaarden, nl. dat de Amerikaanse burgeroorlog essentieel voor de Amerikaanse doktrine zou zijn, dat Japan en Duitsland als "fascistische types" vergeleken worden (zij hadden het militarisme gemeen, maar vergelijk dat eens met het Britse imperialisme van de 19e eeuw, aldus Gusfield) en tenslotte dat India zou falen in het oplossen van het vraagstuk van de economische ontwikkeling binnen het raam der democratie.

In Sociologia ruralis. Journal of the European Society for rural sociology, vol. 9, nr. 1 (1969), pp. 90-91, acht de anonieme recensent Moore's post.marxistische, ja marcusistisch genoemde analyse een geslaagde poging van een niet-specialist om "lessen" uit de landbouwgeschiedenis te trekken, zonder duidelijk te maken op grond waarvan.

De American Sociological Review heeft aan Moore's boek een met de weidse naam Review Symposium aangeduide bespreking gewijd in vol. 32, nr. 5, (1967), pp. 818-822. Hoewel er door twee sociologen en één historicus (Hobsbawm, Univ. of London) aan meegewerkt is, komt er m.i. niet zo veel uit. Hobsbawm merkt op dat Moore's boek grotendeels uit case-studies bestaat en dat hij zelf alleen Moore's visie op Engeland kan beoordelen, die zeer goed houdbaar, hoewel vaak niet in overeenstemming met de meest recente visies zijn (bijv. over de enclosures). Dat modernisatie de vernietiging van de traditionele "peasantry" met zich meebrengt, is iets wat Hobsbawm wel kan aanvaarden, maar Gayl D. Ness (Un. of Michigan), die aan hetzelfde Review Symposium meewerkt, niet. De laatste denkt daarbij vooral aan de ontwikkeling in Scandinavië (grote politieke invloed der kleine "farmers").

Iemand die m.i. tot de kern van Moore's boek is doorgedrongen en niet is blijven hangen in detailkritiek, is de Amsterdamse socioloog prof. Wertheim, die Moore's studie besprak in zijn referaat voor het kongres "Revolutie en contrarevolutie". Wertheims voordracht is te vinden in Wetenschap en Samenleving. Orgaan van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, 22e jaarg., nr. 3. (1968), pp. 76-89. Wertheim wijst erop dat het Europese revolutiemodel, dat Crane Brinton heeft pogen te konstrueren, de boeren als revolutionaire faktor vrijwel volkomen verontachtzaamt. Moore heeft daarentegen juist grote aandacht besteed aan de ontwikkelingen in een aantal Aziatische landen en laat alle nadruk vallen op de agrarische verhoudingen als achtergrond voor het verloop van revoluties. Hij ziet in de boeren van Rusland en China het dynamiet dat in feite de oude orde deed ontploffen. Maar terugredenerend van de huidige konstellatie in deze beide landen tracht hij ook in de vroegere, westerse revoluties de invloed van de agrarische verhoudingen en de ontwikkelingen op te sporen. Moore's model is niet typisch Europees, maar houdt ook ten volle rekening met de Aziatische werkelijkheid. Verder analyseert hij

revoluties niet in termen van een ziekteproces (Brinton), terwijl zijn maatschappijvisie minder statisch is dan die van Brinton. Een fundamentele zwakte signaleert Wertheim in Moore's poging verschillen in de toestand van de Chinese en Indiase boeren te zoeken om het uitblijven van revolutie in India te verklaren. Wertheim acht een faseverschil meer waarschijnlijk.

Een ander probleem waar Moore niet is uitgekomen is de vraag wat er na een geslaagde revolutie gebeurt. Zijn visie schiet te kort als hij als enig evolutiekriterium de economische modernisering (industriële samenleving) stelt en de emancipatie van de massa als minstens even belangrijke doelstelling van een revolutie over het hoofd schijnt te zien. Moore vraagt zich zelfs af of het resultaat van modernisering niet telkens weer onvrijheid is. De liberale democratie loopt uit op onderdrukking van andere volkeren, de kommunistische op onderdrukking van het eigen volk. Als zijn pessimistische diagnose juist is, dan moeten in feite kontrarevoluties als het eindpunt van elke revolutie gezien worden. Tot zover Wertheim.

In The Times Literary Supplement van 21 dec. 1967 (p. 1231) acht de (uiteraard anonieme) recensent Moore's belangrijke verdienste dat hij laat zien dat revolutionaire aandrang vaak eerder komt van een klasse in neergang dan van een in opkomst.

De meest uitgebreide bespreking van en tevens meest heftige aanval op Moore's boek is te vinden in History and Theory (Studies in the Philosophy of History), vol. VII, nr. 2 (1968), pp. 257-278. Liefst 22 bladzijden lang neemt David Lowenthal (Boston College) Moore's werk onder vuur in een verwoede poging de grondslag onder Moore's werk weg te schieten. Gaat Moore van de veronderstelling uit dat doktrines en politieke actie een soort bovenbouw vormen tegenover een meer fundamentele sociale onderbouw, Lowenthal stelt daar zijn diametraal tegenovergestelde visie tegenover, die erop neerkomt, dat ideeën als een oorspronkelijke en onafhankelijke kracht in de geschiedenis werken. Hij wijst er dan ook op dat Moore aan sociale groeperingen ideeën en programma's toeschrijft die zij zonder specifiek intellectueel leiderschap niet gekregen zouden hebben. De bron, door ontwikkeling of reactie, van typisch moderne bewegingen als liberalisme, kommunisme en fascisme en van de Industriële Revolutie is de intellectuele revolutie van de 17e eeuw, die niet alleen bestaat uit de "outlook", theorieën en produkten van de moderne natuurwetenschap, maar ook die van de moderne politieke filosofie. Zoals men de ontwikkelingen in Rusland en China niet zonder het marxisme begrijpt, zo begrijpt men de Franse Revolutie niet zonder Locke, Montesquieu en Rousseau. Wat de Ind. Rev. betreft: het is waarschijnlijk dat de intellectuele en sociale omgeving de weg voor uitvindingen beslissend voor het op gang komen van de Ind. Rev., al tevoren geopend had en prikkels ertoe gegeven had (bijv. Bacons ideeën). Lowenthal wijst naast de volgens hem fundamentele fout van Moore op nog enige tekortkomingen. In de eerste plaats betreft dit zijn onvoldoende of helemaal niet definiëren van bijv. kapitalisme, democratie enz. Verder het dubbelzinnig gebruik van in zijn boek zo belangrijke begrippen als modern en modernisatie. Nergens gedefinieerd schijnt modern synoniem te zijn met industrieel, maar het wordt ook in verscheidene andere betekenissen gehanteerd. Ook acht Lowenthal het niet konsekwent van Moore om de Puriteinse Revolutie een bourgeois-revolutie te noemen door de uiteindelijke uitkomst bepalend te achten (immers de burgerlijke

kringen profiteerden ervan), terwijl hij spreekt over boerenrevoluties bij kommunistische revoluties, waarbij de boeren juist na verloop van tijd het slachtoffer werden .

Lowenthal wijst er verder op dat Moore langs niet gebruikelijke weg tot de konklusie is gekomen dat historische objectiviteit onmogelijk is. De gebruikelijke redenering is, dat de waarden van de historikus, die in grote mate sociaal bepaald zijn, elke stap van het proces waarbij de geschiedenis onderzocht wordt, doordringen. Moore redeneert daarentegen dat de poging van de historikus om waarde-neutraal te zijn, tot gevolg heeft dat hij zich aan de kant van de status quo stelt, omdat hij weigert te bekritisieren. Maar op deze wijze heeft Moore's stelling geen enkele wetenschappelijke waarde, aldus Lowenthal, die de hoop nog uitspreekt dat Moore's boek de weg naar een voller waarheid geopend heeft.

Bovenstaande beschouwingen overziende geloof ik te mogen zeggen dat vrijwel alle besprekers buitengewoon veel moeite met Moore's boek hebben gehad dat zij vaak volstaan met weinig diepgaande beschouwingen behalve dan Wertheim en Lowenthal. Daarbij moet nog opgemerkt worden dat het uitgangspunt van de laatste minstens even kontroversieel is als dat van Moore zelf.

Oebele Vries

(wordt vervolgd)

adv.

BOEKHANDEL BOSMA.

BRUGSTRAAT 18

GRONINGEN tel. 050 - 26516

G r o t e v o o r r a a d a n t i q u a r i s c h e
b o e k e n , b r o c h u r e s , p a m f l e t t e n

op het gebied van GESCHIEDENIS, POLITIEK, enz.